

ÖNYARGININ GERÇEĞE KURGUSAL YOLCULUĞU: SHAKESPEARE'İN ESERLERİNDE İSLAM ANLAYIŞI

*A. Serdar ÖZTÜRK**

ÖZET

Batı edebiyatının önemli yazarı Shakespeare eserlerinde İslâm'ı önyargıları ile ele almıştır. Shakespeare'in İslâm anlayışında göze çarpan özellikler, gerçekten uzak, gözlemden yoksun, araştırılmamış ve bilgiye dayanmamış olmasıdır. Oryantalistlerin asırlardır yaptığı gibi, Shakespeare de eserlerindeki marjinalleri ikili karşıtlık ilkesine göre değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerde, batılılara ait normlar üstün tutulurken, marjinalerin değerleri yok sayılmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda, Shakespeare de İslâm'a ait her şeyi ya aşağılamış ya da yok saymıştır. Shakespeare'in İslâm'a düşmanca yaklaşımını eserlerinde görmek mümkündür.

Anahtar Kavramlar: Shakespeare, İslam, Oryantalizm, Batı, Önyargı

THE FICTIONAL JOURNEY OF PREJUDICE TO REALITY: THE CONCEPTION OF ISLAM IN SHAKESPEARE'S PLAYS

ABSTRACT

The important author of western literature, Shakespeare, deals İslam with his prejudices in his literary works. The conspicuous features of Shakespeare's concept of Islam are lack of reality, observation, research and knowledge. Shakespeare assesses the marginals in his works according to binary opposition principle as the orientalist do for centuries. In this assessment, the western values are accepted superior and the values of marginals are disregarded. For the purpose of these idea, Shakespeare disregards or degrades every kind of values of Islam. It is possible too see Shakespeare's antagonistic approach in his works.

Key Words: Shakespeare, Islam, Orientalism, West, Prejudice

William Shakespeare (1564-1616), Batı edebiyat geleneğinin merkezinde yer alan kanon ve klasik eserlerin en önemli yazarları (Bloom 1994: 4) arasında gösterilmektedir. Kanon ve klasik eser olarak dünyaya tanıtılan Shakespeare'in eserleri bazı milletler ve dinler için gerçekle ilgisi olmayan çeşitli önyargılar ihtiva etmektedir. Gerçekten uzak, gözlemden yoksun, araştırılmamış ve bilgiye dayanmayan bu tür önyargılar, Batı dünyasının tüm dünyaya dayattığı kültür emperyalizmi ile birleşerek özellikle Türkler ve İslâm dini için çok olumsuz yargıların oluşmasına neden

* Doç. Dr., Uluslararası Saraybosna Ü. Sanat ve Sos. Bil. Fak. İngiliz Dili ve Ed. Böl. El-mek: aozturk@ius.edu.ba

olmuştur ve halen olmaya devam etmektedir. Ömründe hiç Müslüman görmemiş veya İslâm'ı kaynağından okumayan bazı kişiler, genelde müslümanları veya İslâm'ı Shakespeare'in eserleri ile tanımaktadırlar. Çünkü, Shakespeare'in eserleri tüm dünyada geniş ölçüde okunmakta, sahneye konulmakta veya film olarak gösterilmektedir. Shakespeare'in İslâm anlayışı tamamen önyargılara dayanandığından, bu kişilerin İslâm ve Müslümanlar hakkındaki anlayışları bu önyargıların üzerine bina olmaktadır. Kur'an-ı Kerim bu tür önyargıların hakikatle ilişkisini şöyle değerlendirebilir: "Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez" (53: 28). Hakikat ile zanın veya Kur'anın ifadesi ile 'batılın' (17: 81)¹ mücadelesi asırlar boyunca devam etmektedir. Bu mücadele tamamen birbirlerinden farklı iki kaynak ile yapılmaktadır. Birinci kaynağı vahiyden kaynaklanan akide veya inanç eksenine oturan Kur'an-ı Kerim oluşturmaktadır. İkinci kaynak ise insan aklının ürünü olan ve ideolojinin belirlediği Batı klasik eserleri ve kanonlarıdır.

Batı kanonlarının bu bağlamda işlevini vurgulamak, konunun hassasiyeti açısından önem teşkil etmektedir. Kanon ne demektir? Kanon terimi "başlangıçta dinsel bir terim olarak İncil" için kullanılmış, daha sonra seküler eserler için kullanılan bir terim olmuştur" (Öztürk 2010: 138). Kanon kelimesinin seküler eserler için ilk kez kullanılmaya başlanması ile ilgili elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır (Jusdanis 1998: 83). Bu terimi *Oxford İngilizce Sözlüğü* şöyle tanımlar: "Hristiyan kilisesinin gerçek ve vahiy ürünü olduğunu kabul ettiği kutsal metinleri içeren derleme ya da liste. Ayrıca kutsal kitaplardan oluşan her türlü bölüm. Seküler bir yazarın otantik olduğu kabul edilen yazıları" (2011: 74). Kanon ve klasik eser arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki terim eş anlamda kullanılsalar bile aralarında ufak ta olsa farklar bulunmaktadır. Kanon, klasik eserlerin daha ileri boyutunu ve aynı zamanda dinsel hüviyete kavuşmuş durmunu oluşturmaktadır. Frank Kermode ve Gregory Jusdanis bu ilişkiyi aynı doğrultuda izah etmektedirler. Jusdanis bu ilişkiyi şöyle ifade etmektedir: "Bu terime [klasik] hangi özgül anlam yüklenirse yüklensin, terimin kanon oluşumunun ayrılmaz bir parçası olduğu açıktır. Klasikler okunur, övülür, ve taklit edilir. Yalnızca kanonlaşmakla kalmaz ve aynı zamanda kendi küçük geleneklerini oluşturur ve böylece hem tek tek metinler olarak hem de birbirleri ile bağlantılı metinler hayatta kalmayı güvence altına alırlar" (1998: 88). Kermode ise, "kanondaki söylemler kendi tarihlerine ait belgelerin, düşüncelerin ve ideolojilerin de muhafazasına yardımcı olurlar" (1983:167) der. Bir eserin, bir milletin farklı aşamalar ve mekanlar içerisinde kanona dönüşmesinin arkasında ideolojinin güçlü bir payı vardır. Bu kanonlar belli bir ideolojiye hizmet etmek için oluşturulurlar, ve hatta eleştirinin rolü ile hizmet ettikleri ideolojinin en önemli destekçisi durumuna dönüşürler.

Batı kanonunun merkezine konumlandırılan "Shakespeare'in eserleri katmanlaşmış bir sistemin ulusal ve dinsel kimliklerinin yerine geçerek Batı ulusal kültürünün ve özellikle Anglo-Sakson kültürünün oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır" (Öztürk 2010:139). Bu eserler, devletin kanunları ve kilisenin inançlarından daha çok, toplumları hikâyeler ve dil aracı ile organik bir bağ oluşturmalarına neden olmuşlardır. Shakespeare'in eserleri hem ulusal kimliği temsil etmektedir hem de bu kimliğin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Kanonlar, Gregory Jusdanis'in ileri sürdüğü gibi "Milletlerin tarihini anadilde kaydetmektedir" (1998: 79). Bu tarihin kişiler üzerinde daha etkili ve daha ikna edici bir işlevi bulunmaktadır. Bu nedenle, kanonlar kimliklerin çözülmesini önlerken, diğer kimlikler hakkında hatalı ve yanlış önyargıların oluşmasına sebep olmuşlardır. Bu düşünceler, Shakespeare'in eserleri ve bu eserlerin etkileri ele alındığında bizlere somut deliller sunmaktadır. Bu somut deliller bilimden, tarafsızlıktan ve vicdandan uzak olmasına karşın, ideolojisinin arkasındaki her türlü güçle beslenerek hem kendi toplumlarına hem de diğer toplumlara dolaylı veya dolaysız olarak dayatılır. Bu proje batının eğitim sisteminin bir parçası

¹İsra Suresi 81. Ayet: Yine de ki: Hak geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatın temel işlevi saf bir eğlendirme ve bilgi verme değil, aynı zamanda kendi kültürünü ve değerlerini pekiştirmek ve diğer kültürleri ve değerleri de yemek veya yok saymaktır.

Kanonlar sadece edebî değerleriyle ele alınmaz. Bu eserler neredeyse “kutsal metinleri tefsir eden hahamlara ait bir yorum ve spekülasyon istinası” (Jusdanis 1998: 89) olarak ele alınır. Sadece Shakespeare’in eserleri değil, kanona dahil edilen her türlü eser neredeyse vahiy ürünü dinsel metinlerin konumuna yükseltilir. Gregory Jusdanis kanonları değerlendirme işinde dine gönderme yapmanın tesadüf olmadığını, “zira modern edebiyat kanonu ile Tevrat ve İncil arasında birçok çarpıcı ortak nokta” (1998: 3) olduğunu iddia eder. Jusdanis bu ortak noktaları şöyle açıklamaktadır: “Kanon millî kültürlerin oluşumunda ne kadar vaz geçilmez bir öneme sahipse, dinsel geleneklerin oluşumunda da o kadar vaz geçilmez bir öneme sahiptir. Edebiyat kanonunun kökeni İncil olmasa da bu kanon kesinlikle onun kalıbına göre biçimlendirilmiştir, çünkü dinsel kanon edebiyat çalışmaları içerisinde hiyerarşiler oluşturmakta model işlevi görmüştür (Jusdanis 1998: 83). Kanonların dinsel bir boyutta ele alınması kendi uluslarının geleceği açısından bazı avantajlar sağlamakla birlikte, kanonlarda yer alan marjinaler arasında aşılması imkânsız setler oluşturmaktadır. Tevrat veya İncil melek/şeytan ikili karşıtlığı içerisinde insanı değerlendirir. Başka bir ifade ile, kutsal metinlere göre insan ya şeytanın ya da meleğin nitelikleri ile ele alınmaktadır. Dinsel niteliğe büründürülmüş Shakespeare’in eserlerindeki marjinalerin özellikle de Müslümanların konumu ne durumdadır?

Kanonun merkezine konumlandırılan Shakespeare’in eserlerinde kişiler ikili karşıtlık ilkesine göre iki tip insana indirgenmiş durumdadır. Başka bir ifade ile, dinsel yöntem derecesinde incelenen kanonlarda temel olarak iki türlü insan bulunmaktadır. Birinci insan tipi Tevrat veya İncilin melek olarak gördüğü kişiler Avrupalı, Hristiyan ve beyaz insandır. Elbette şeytan olarak görülen kişiler de ikili karşıtlığın diğer tarafında bulunan marjinal gruplar, Yahudiler ve özellikle de Müslümanlardır². Shakespeare’in eserleri batı kanonunun merkezine yerleştirildiğinden dinsel bir etki ile ele alınmaktadır. Bu dinsel etki nedeniyle Shakespeare’in eserlerindeki marjinalerin ve özellikle de Müslümanların olumsuz değerlendirilmesini hafifletmek veya ortadan kaldırmak mevcut durumda imkânsız görünmektedir. Bu olumsuz değerlendirmeler en büyük zararı da Müslümanlara vermektedir. Çünkü, Shakespeare’in eserlerinde marjinal olarak yer alan Müslümanlar için kullanılan ifade ve düşüncelerin yansımaları Kitab-ı Mukaddesteki hükümlere eş işlev görmektedir. Bu ifadeler ve düşünceler, Shakespeare’in marjinal gruplar ve özellikle de Müslüman için olumsuz önyargıların oluşmasında son derece etkili olmuştur. Hakim ideoloji ile desteklenmiş edebiyat eleştirisi alanında söz sahibi batılıların normları, beğenileri ve ölçütleri her zaman ön planda olurken, bu alanda söz sahibi olamayan Müslümanlar, ne yazık ki batılıların bilinçli olarak olumsuz önyargılarının kurbanı olmuş durumdadırlar.

Orta Çağdan 18. yüzyıla kadar, batı dünyasında bazı meşhur yazarlar ve oryantalistler, İslâm ile ilgili yazılarından kaynaklanan bir takım önyargıların oluşmasına neden olmuşlardır. Bu kişileri Edward Said şöyle sıralar: Ludovico Ariosto, John Milton, Christopher Marlowe, Torquato Tasso, William Shakespeare, Miguel de Cervantes, ve *Chanson de Ronald* ve *Poema del Cid* yazarları (1994: 63). Bu yazarların eserleri diğer dillere çevrilerek tüm dünyada geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır. Bu eserler bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak çeşitli önyargıların oluşmasına neden olmuşlardır. Bu önyargılardan en çok muzdarip olan Müslüman Türklerdir. Shakespeare eserlerinde kullandığı ‘Türk’, ‘Tatar’, ‘Arap’, ‘Osmanlı’ ve ‘Müslüman’ kelimelerini neredeyse hep aynı anlamda yani eş anlamlı kullanmıştır. Bu kavramlar arasında oldukça farklar olmasına rağmen, batılıların kanonun merkezine yerleştirdiği Shakespeare, maalesef bu farkı

² Shakespeare’in sadece *The Merchant of Venice* adlı eserindeki Shylock karakteri tüm dünyada bir Yahudi önyargısının oluşmasına neden olacak kadar etkili olmuştur.

bilecek donanıma sahip değildir. 15, 16, ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Batı dünyası için bir tehdit haline geldiği tarihi bir gerçektir. Bu tehdit karşısında birlik oluşturmak adına Batı dünyası Müslümanlar için gerçekten uzak bir çok faraziyeler ileri sürmüştür. Bu dönemlerde Protestanlığın lideri Martin Luther (1483-1546) Avrupa için Müslüman Türk tehlikesine dikkat çeker. Luther Müslüman Türkleri "hristiyanları uyandırmak için Tanrı'nın yolladığı veba" (İnalçık 1970: 329) olarak niteler. Aynı dönemde yazılmış bir dua kitabında "Tanrı'ya insanları Papadan ve Müslüman Türk dehşetinden koruması için" (Lewis 74) dualar edilir. İngiliz yazar Francis Bacon(1561-1626) ünlü kitabı *Denemeler*'de Müslüman Türkleri 'acıamak bilmeyen bir millet', 'ahlâkı, edebiyatı, sanatı, bilimi olmayan insanlar' ve 'bir kelime ile insanlığın yüz karası' olarak değerlendirir (1939: 41-48). Yine bu dönemlerde Avrupanın çeşitli ülkelerinde Hazreti Muhammed'in yalancı peygamber olduğuna dair 'Sahte Peygamber' (Impostor Prophet) adlı sayısız oyunlar yazılmıştır. Bu oyunlar arasında en çok bilinen eseri Fransız Filozof Voltaire (1694-1778) *Muhammed Peygamber veya Bağnazlık (Mahomet the Prophet or Fanaticism)* başlığı altında yazmıştır. Bu kitabı yazan Voltaire'e, Papa Benedict XIV memnuniyetini bildirmek için bir kutlama mesajı bile göndermiştir (Bucaille 2002: 118).

Batılı filozofların, yazarların ve oryantalistlerin İslâm ile bilgileri ve algıları oldukça sığ kalmıştır. Geçmişten günümüze, Batılı müsteşrikler İslâm'ı başlıca dört özelliği ile ele almışlardır. İslâm, din olarak hayatın her alanını kapsarken ve gündelik her türlü konuya cevap verirken³, batılılar maalesef bu gerçeği göz ardı ederek İslâm'ı dört konuya indirgemişlerdir. Bu değişmez dört konu şunlardır: "Bağnazlık, kadercilik, sahtecilik [yalancılık] ve çok eşlilik" (Pasquier 2006: 5). Bu bağlamda Batı dünyasında yazılan oyunların ortak teması, Hz. Muhammed'in yalancı biri olarak peygamberlik iddia etmesidir. Dolayısı ile batılılar, Müslümanları yalancı bir peygamberin takipçileri olarak yalan bir dünyada, yalan içerisinde yaşadıklarına inanırlar. Bu inancı Shakespeare'in *Othello* adlı oyununda, satır aralarında rastlamak mümkündür. Iago'yu iftira ile suçlayan Desdemona'ya Iago şu cevabı verir:

DESDEMONA: O, fie upon thee, slanderer!

IAGO:Nay, it is true, or else I am a Turk:

DESDEMONA: Yazıklar olsun sana, iftiracı!

IAGO: Dediğim pekala doğrudur, eğer yalansa Türk olayım:
(II i).

Daha önce de ifade edildiği gibi Shakespeare 'Türk', 'Arap', 'Tatar', 'Osmanlı' ve 'Müslüman' kelimelerini eş anlamda kullanmaktadır. Bu bağlamda, Iago sözünü ispat etme çabasını, yaşadığı toplumda en aşağılık bir nitelik kabul edilen Müslüman Türk olma şartına bağlamaktadır. Batı dünyasının kendi değerlerini norm kabul ederek ötekileri ele alma sürecinde yaptıkları değerlendirmeleri ikili karşıtlık üzerine kurma alışkanlığı vardır. Bu ikili karşıtlık içerisinde her zaman kendi değerlerini üstün tutma ve üstün görme varsayımını asla göz ardı etmezler. İslâm ile yalan arasında organik bir bağ kuran bu kurmaca ideoloji, İslâm'ın yalan hakkındaki hükmünü asla dikkate almamaktadır. Kur'andaki sayısız ayet ve hadislerin yanında fıkıh alimlerinin yalanla ilgili hükmü bu kurmaca algıya iyi bir cevap teşkil etmektedir. İslâm fikhına göre, İslâm'da büyük günahların başında şirkten sonra, yalan söylemek, yalan yere yemin etmek, yalan şahitlikte bulunmak ve iftira etmek gelmektedir. Kısacası İslâm, yalan konusunda çok hassastır ve yalandan kaçınılması özenle vurgulanır. Kur'andaki şu ayet, "Kahrolsun o yalancılara" (Zariyat:10), yalancının bizzat Yaratıcı tarafından lanetlendiğini göstermektedir. Tüm bunları göz ardı eden batılı müsteşrikler İslâm'ı ve Müslümanları geçmişten günümüze yalancılıkla itham etmeyi sürdürmüşlerdir. Yukarıda *Othello*'dan alınan diyalog, Batılıların Müslüman Türklerle ilgili

³ Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi bir ümmet olmasınlar. Biz, kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rabblarına toplanırlar (En'am 38).

algısının en bariz örneklerinden bir tanesidir. Bu diyalog dolaylı olarak Hazreti Muhammed'in yalancı peygamberliğine kinayenin yanında, Müslümanların da sahte bir peygamberin çağrısına teslim olmalarına bir imadır. Batılı müsteşriklerin bu iddialarına Kur'an şöyle cevap vermektedir: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resulullah'ı) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar (En'am 20).

Batılıların İslâm algısı ile benzer bir önyargı, Hazreti Muhammed'in vahyi diğer resuller gibi Cebrail'den değil de bir güvercinden aldığına dair ifadedir. Shakespeare'in tarihsel oyunu *Kral Henry (King Henry)* I. bölümde, Fransız Kralı Charles şöyle bir soru sorarak Peygamberimizin tebliğini hafife alarak, onun risaletini kabul etmediğini ima etmeye çalışır:

CHARLES, KING OF FRANCE: Was Mahomet inspired with a dove?

CHARLES, FRANSA KRALI: Muhammed'e bir güvercin mi vahyetti?
(I ii).

Yahudiler Hazreti İsa'nın risaletini ve uluhiyyetini kabul etmemektedirler. Hristiyanlar Hazreti Musa'nın risaletini kabul etmekle birlikte Hazreti İsa'nın nebi değil tanrının oğlu olduğuna inanmaktadırlar. İslâm ise Hazreti İsa'nın uluhiyyetini kesin bir dille reddeder: "Ey kitab ehli! Dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında ancak doğru olanı söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın elçisi, Meryem'e atmış olduğu kelimesi ve O'ndan bir ruhtur" (Nisa 171). İslâm hem Hazreti Musa'yı hem de Hazreti İsa'yı peygamber olarak kabul ederek aralarında herhangi bir ayrıma gitmez: "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler" (Bakara 285). Yukarıda *Kral Henry* I. bölümden yapılan iktibas, yalnızca Hazreti Muhammed'in risaletine bir ret değil, aynı zamanda bu iddianın bir kuş tarafından yapıldığı ifade edilerek, onun nübüvvetini alaya almaktadır. Batılıların bu tutumu sadece kendilerinden olmayanların din anlayışı ile sınırlı kalmayıp, oryantalist bir proje olarak 'ötekilerin' her türlü değerlerine uygulanmıştır.

Shakespeare, Müslümanların din anlayışları ile ilgili en aşağılayıcı nitelemelerinden bir tanesini yine *Othello*'da yapar. Kavgaya tutuşan insanları ayırmak için Othello kalabalığa şöyle bağırır:

OTHELLO: Are we turned Turks, and to ourselves do that Which Heaven hath forbid the Ottomities?

OTHELLO: Türke mi döndük? Tanrının Osmanlılara bile yasakladığını biz kendi kendimize yapıyoruz
(II iii).

Hristiyanlık öğretilerine göre kavga etmek yasak edilmiştir⁴. Bu eylem sadece Hristiyanlara değil aynı zamanda putperest veya sapkın kabul ettikleri Müslümanlara bile yasak edilmiştir. Othello'nun böyle bir bağlamda kullandığı ifadeler, Batı dünyasında İslâm ile ilgili anlayışının ne kadar olumsuz anlamlar taşıdığını gözler önüne sermektedir. İslâm'ın batılılar gözünde bu denli olumsuz anlamı ve çağrışımları, o dönemde İslâm'ın Hristiyanlık için bir tehdit oluşturmasına bağlanabilir. Ancak Roger Du Pasquier'in batılıların İslâm anlayışı ile ilgili ilginç bir tespiti vardır. Pasquier, Batılıların İslâm'a bu denli husumetlerini anlayamadığını belirttiikten sonra şöyle devam eder: "İslâm diğer dinler Yahudilik ve Hristiyanlık ile aynı İbrahimî kaynaktan beslendiğinden aralarında bir takım benzerlikler bulunmaktadır. Fakat batılılar Hinduizm ve Budizm gibi

⁴ Ama kavgalar doğurduğunu bilerek akılsız ve bilgisizce tartışmaları reddet. Ve Rab'bin kulunun kavga etmemesi gerek Timoteus 2: 23-24).

aralarında hiç bir ortak nokta bulunmayan Asya dinlerine gösterdikleri anlayışı ve yakınlığı maalesef İslâm'a göstermemektedirler” (Pasquier 2006: 7). Bu alıntılardan da anlaşıldığı üzere, Shakespeare'in yaşadığı dönemde Batılılar, Müslümanları 'Deccal' gibi veya 'Ye'cüc ve Mecüc'⁵ gibi tüm insanlığı tehdit eden insanlıktan çıkmış canavarlar olarak tahayyül etmektedirler.

İslâm, Hristyan ve Yahudiler için 'Ehli Kitap' tabirini kullanarak diğer dinlerle bu dinleri kesin çizgilerle ayırmaktadır. İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik aynı kaynaklı yani vahiy kaynaklı dinlerdir. Kur'anda “diğer müşriklere nazaran Ehli Kitap'a daha ayrıcalıklı bir yaklaşım tarzı izlendiği göze çarpar” (Gündüz 1998: 110). Kur'an Ehli Kitap'ın yiyeceklerinin Müslümanlara helal olduğunu beyan eder⁶. Fakat İslâm bu dinlerin tahrif olduğunu beyan eder. Batılılar kaynak gerçeğini her zaman göz ardı etmişlerdir. Shakespeare bile bazı eserlerinde İslâm ile paganizmi veya küfrü aynı anlamda veya beraberce kullanmaktadır. Bu kullanım *Üçüncü Richard* ve *İkinci Richard* adlı tarihi oyunlarda iki kez tekrarlanmıştır:

GLOUCESTER: What, think you we are Turks or infidels?

GLOUCESTER: Ya! Bizi kafir veya Türk mü sanıyorsunuz?
(*Üçüncü Richard* III v).

BISHOP OF CARLISLE: Peace shall go sleep with Turks and infidels.

CARLISLE PİSKOPOSU: Huzur Türklerle ve kafirlerle birlikte uykuda.
(*İkinci Richard* IV i).

Bu tür ifadelerin aynı anlamda kullanılması tesadüfi değildir. Bu kullanımlarından da anlaşılacağı gibi Shakespeare İslâm ile paganizm arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. İslâm, temel ilkesini puta tapmayı reddetme düşüncesine bina etmesine rağmen, Shakespeare doğal objelere ve suretlere tapınma şeklinde kendini gösteren dinsel sistemler ile İslâm'ı aynı kefeyle koymaktadır. 'Küfür' sözcüğü terim olarak hem İslâmi kaynaklarda hem de Yahudi-Hristiyanlık kaynaklarında 'iman'ın zıddı, başka bir ifade ile imansızlık olarak kabul edilir. Yani Yaraticının varlığını ve birliğini, peygamberlik kurumunu ve peygamberleri, din gününü ve ahireti inkâr etmek, bütün bunlara inanmamak küfür kapsamının içersine girer. Bu genel tanım ölçü alındığında, Yahudi-Hristiyanlık bakış açısı ile İslâm'ı küfür ile birlikte değerlendirmek kaba cehaletin bir göstergesidir.

Shakespeare, Türklerin dini İslâm'ı putperest bir kategoriye indirme alışkanlığını, karakterlerin yemin etmeleri ve önemli sözler verme durumunda da kullanmıştır. Shakespeare'in karakterleri sözlerinde durma şartını, en aşağılık değer kabul edilen Türk ve Müslüman olmaya bağlamaktadırlar. Hamlet, içinde bulunduğu tahammül edilemez durumu arkadaşı Horatio'ya anlatırken Müslüman ve Türk olması pahasına kararlı adımlar atacağına dair sözler verir:

HAMLET: If the rest of my fortunes turn Turk with me.

HAMLET: Şayet bundan sonraki kaderim Türke dönüşse
(III ii).

Hamlet çok önemli bir adım atmaya hazır olduğunu arkadaşı ile paylaşırken, bu konuda kararlılığını göstermek için toplumun en aşağılık değer kabul ettiği Müslüman Türk olmayı göze almaktadır. Yukarıdaki diğer alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Shakespeare'in yaşadığı dönemde

⁵ Nihayet, Yecuc ve Mecuc'un önu açıldığı zaman, onlar her yönden saldırırlar (Enbiya 96).

⁶ Maide suresi 5. Ayet.

Müslümanlık veya Türklük, toplumun kabul ettiği en nahoş durum için kullanılmıştır. Bu iktibaslar, o dönemin Batı gözünde Türk ve Müslüman imajının bir izdüşümü olarak Shakespeare'in eserlerinde kendine yer bulmuştur.

Türk imajını her fırsatta kötülemeğe çalışan Shakespeare, Müslüman Türklerin bazı organlarını iğrenç ve tiksindirici bir yemeğin malzemesi olarak kullanmaktan geri durmaz. *Macbeth*'de cadılar bir kazanda büyücülük için bir yemek hazırlamaktadırlar. Bu yemeğe akla gelebilecek en iğrenç malzemeleri koymaktadırlar. Bu malzemeler arasında mide bulandırıcı olarak özellikle Müslüman Türklerin organları dikkat çekicidir:

SECOND WITCH: Fillet of a fenny snake,
In the cauldron boil and bake;
Eye of newt and toe of frog,
Wool of bat and tongue of dog,
Adder's fork and blind-worm's sting,
Lizard's leg and owlet's wing,
For a charm of powerful trouble,
Like a hell-broth boil and bubble.

.....

THIRD WITCH: Scale of dragon, tooth of wolf,
Witches' mummy, maw and gulf
Of the ravin'd salt-sea shark,
Root of hemlock digg'd i' the dark,
Liver of blaspheming Jew,
Gall of goat, and slips of yew
Silver'd in the moon's eclipse,
Nose of Turk and Tartar's lips,
Finger of birth-strangled babe

İKİNCİ CADI: Bataklık yılanının kaburga eti,
Kazanda kayna da piş;
Semender gözü, kurbağa ayağı
Yarasa tüyü köpek dili,
Engereğin çatal dili, kör yılanın dişi,
Kertenkele bacağı, baykuş kanadı,
Derdi yaman bir büyü için
Cehennem aşısı gibi kaynayıp fokurdayın.

.....
ÜÇÜNCÜ CADI: Ejder pulu, kurt dişi,
Büyücü mumyaları, tuzlu denizden

Köpek balığı kursağı,
Karanlıkta kazılıp çıkarılmış baldıran kökü,
Zındık yahudi ciğeri,
Keçi safrası, ay tutulduğu zaman
Kesilen porsuk yaprağı,
Türk burnu, Tatar dudağı
Doğumundan sonra çukura atılmış piç parmağı.

Turkish Studies

(IV i).

Tüm bu tiksindirici malzemelerin içersinde pişirilen aşın iğrençliğini artırmak için cadılar kazana ‘Türk burnu’ ve ‘Tatar dudağı’ da eklemişlerdir. Shakespeare, Müslümanları ve Türkleri karalamak, aşağılamak ve her fırsatta küçümsemek için her yola başvurmuştur. Farklı bağlamlarda, çeşitli olumsuz ifadeler kullanarak Müslüman Türk düşmanlığının toplumunda yerleşmesine neden olmuştur. Shakespeare’in eserlerinin tüm dünyada okunması, sahnelenmesi ve film olarak da gösterilmesi kurgusal bir Müslüman Türk imajının oluşmasına neden olmuştur.

Türklerin ve Müslümanların Hristiyanların en başat düşmanı olduğunu Shakespeare sık sık dile getirmektedir. Batı kanonunun önemli yazarı Shakespeare Müslüman Türk tehlikesini eserlerinde işleyerek daima haçlı ruhunu canlı tutmuştur. *Size Nasıl Geliyorsa (As You Like It)* adlı oyunda Shakespeare bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

ROSALIND: Why, she defies me, like Turk to Christian:

ROSALİND: Türkün aleyhimize yaptığı gibi, neden bana karşı koyuyor:
(IV iii).

Batı dünyasının Müslümanlara olan husumetini Shakespeare *Othello*’da da şöyle dile getirmektedir:

DUKE: Valiant Othello, we must straight employ you
Against the general enemy Ottoman.

DÜK: Yiğit Othello, sizi hemen baş düşman
Osmanlılara karşı kullanmamız lazım geliyor
(I iii).

Shakespeare’in bu Türk ve Müslüman düşmanlığı nereden kaynaklanmaktadır? Batı dünyası, kendileri için kutsal olan Kudüs’ü geri almak ve Müslümanları Anadolu ve Avrupadan çıkarmak için top yekün bir savaşa girişmişlerdi. Haçlı seferleri denen bu savaşların her alanda propagandasını yapmışlardır. Papalık dinî telkinlerle, Shakespeare gibi yazarlar da eserleriyle bu propagandaya katılmışlardır. İslamiyet’in hızla yayılması, Suriye, Filistin ve Anadolu’ya hakim olması, tüm Hristiyan alemini endişelendirmeye başlamıştı. Bu sebeble, İslâm’ın yayılışını durdurmak ve sosyal ve ekonomik sıkıntıdan Avrupa’yı kurtarmak adına, Hristiyan dünyası her alanda yoğun bir faaliyet başlatmıştır. Osmanlı Devleti’ni alt etmek ancak Hristiyan aleminin tek vücut halinde hareket etmesiyle mümkün olabilirdi. Her alanda başlatılan savaşın, Shakespeare gibi yazaylar da bir parçasını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Shakespeare üstüne düşen görevi yerine getirmiştir. Bu bağlamda Shakespeare’in bu gayreti ve amacına şaşırılmaması gerekir; şaşılması gereken durum, kendisini Müslüman kabul eden bazı Türklerin onu dünyanın zirve edebî şahsiyeti addederek övgü ile bahsetmesidir. Edebî açıdan batılılar için önemini yadsınamaz, fakat marjinaler ve özellikle Müslüman Türkler için yazdıklarını ve düşündüklerini de unutmamak gerekir.

Shakespeare, Müslümanların Osmanlı Devleti yönetiminde Avrupa’nın merkezine, Viyana kapılarına kadar dayandığı bir dönemde yaşamıştır. Bu nedenle oyunlarında Müslüman Türk imajı tehdit edici bir unsur olarak geniş bir biçimde yer almıştır. Shakespeare İslâm anlayışını Hristiyanları tehdit eden güç olarak gördüğü Müslüman kimliğine dayandırdığından, eserlerinde İslâm ile ilgili neredeyse tüm ifadelerinde olumsuz anlamlar ve semboller bulundurmaktadır. Osmanlı veya Müslüman tehlikesini bilen Shakespeare, bazen tema olarak bazen de imge olarak bu tehlide eserlerinde geniş ölçüde yer vermiştir. Avrupa/Hristiyan bakış açısını merkeze yerleştiren Shakespeare, Müslüman Osmanlıları kendi değerlerini tehdit eden öteki, normal dışı ve barbar bir topluluk olarak yansıtmıştır. Oryantalistlerin bilinçli olarak diğer toplumları küçümseme ve aşağılama projelerine, Shakespeare de eserleriyle katkıda bulunmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Shakespeare eserlerinde Müslüman imajının bu denli olumsuz anlamda kullanması üç temel nedenle açıklanabilir. Bu nedenlerden birincisi, Türkçedeki bir atasözü ile izah edilebilir: ‘Kişi bilmediğinin düşmanıdır’. Shakespeare’in Müslüman imajı genellikle, gerçekten uzak, gözlemden yoksun, araştırılmamış ve bilgiye dayanmayan önyargılara dayanmaktadır. İkinci neden ise, Osmanlı Devleti’nin Avrupanın ortalarına kadar gelerek Hristiyanlar için ciddi bir tehdit ve tehlike oluşturmasıdır. Bu tehlike ve tehdit karşısında, Batı dünyası Müslüman Osmanlı Devleti’ne her alanda top yekün bir savaş başlatmıştır. Shakespeare de bu savaşa edebiyat alanından elinden geldiği kadarıyla destek vermiştir. Müslüman imajının bu denli olumsuz kullanılmasının üçüncü nedeni ise, oryantalist bir proje olarak Orta Çağ’dan günümüze kadar gelen Batılıların diğer toplumlar için uygulaya geldikleri değişmez politikalarıdır. İkili karşıtlık üzerine kurulan bu projeye göre, Batılılara ait her türlü değer üstün ve ayrıcalıklı tutulurken, ötekilerin değerleri aşağılanmış veya yok sayılmıştır. Bu bağlamda Hristiyanlık üstün bir norm kabul edilirken, İslâm aşağılanmakla kalmayıp adeta yok sayılmıştır. İslâm ile Hristiyanlık arasında özellikle kaynak ve diğer bir çok bakımdan yakın ilişkilere rağmen, “Batılılar Hinduizm ve Budizm gibi aralarında hiç bir ortak nokta bulunmayan Asya dinlerine gösterdikleri anlayışı ve yakınlığı maalesef İslâm’a göstermemişlerdir” (Pasquier 2006: 7). Bu nedenlerden dolayı, tüm Batılılar gibi Shakespeare de özellikle Hazreti Muhammed’in risaletini tekzip ederek, İslâm’ı her alanda ve her fırsatta aşağılamış ve yok saymıştır.

KAYNAKÇA

- BACON, Francis (1939). *Essays*. London: J. M. Dent and Sons.
- BLOOM, Harold (1994). *The Western Canon*. New York: Papermac.
- BUCAILLE, Maurice (2002). *The Bible, the Qur’an and Science*. Trans. Alastair D. Pannel. Qum: Ansariyan Publications.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Holy Bible, The* (1984). King James Version. USA: Thomas Nelson Inc.
- İNALCIK, Halil (1970). ‘The Heyday and Decline of ottoman Emperor’. P. M. Holt et al. Eds. *The Cambridge History of Islam*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JUSDANIS, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. Çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- KERMODE, Frank (1983). *The Classic*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kur’anı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali* (1992). Çev: Özek, Ali et al. Medine: Kral Fehd Mushaf-1 Şerif Basım Kurumu.
- LEWIS, Bernard (1993). *Islam and the West*. New York: Oxford University Press.
- Oxford İngilizce Sözlüğü* (2011). Oxford: Oxford University Press.
- ÖZTÜRK, A. Serdar (2010). *Shakespeare’a Dair (On Shakespeare)*. Ankara: Pegem Akademi.
- PASQUIER, D. Roger (2006). *Unveiling Islam*. Trans. T. J. Winter. Cambridge: The Islamic Texts Society.
- SAID, Edward (1994). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Shakespeare, William (1994). *Othello*. London: Penguin.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

-
- Shakespeare, William (1993). *Macbeth*. New York: Dover.
- Shakespeare, William (1984). *King Richard II*. London: Penguin.
- Shakespeare, William (1960). *King Richard III*. London: Penguin.
- Shakespeare, William (1994). *Henry IV*. London: Penguin.
- Shakespeare, William (1992). *Hamlet*. New York: Dover.
- Voltaire (1964). *Mahomet the Prophet or Fanaticism: A Tragedy in Five Acts*. Trans: Robert L. Myers. New York: Frederick Ungar.